

Organizarea și funcționarea Arhivei capitulare de Alba Iulia

Rita Magdolna Bernád

Keywords: *canon; chapter; diocese; Roman Catholic; Transylvania*

Locul de adevărire, ca instituție generală istorică a oficiului de notariat public, s-a înrădăcinat în Evul Mediu numai în cadrul Bisericii Romano-Catolice maghiare. Au luat naștere locuri de adevărire și după Reforma religioasă, dar numai sub administrarea capitlurilor sau a conventurilor restaurate sau nou înființate după momentul Mohács.

Istoria instituțională a arhivei capitlului de Alba Iulia, desfășurată în trei perioade, aparține deodată și arhivisticii, ca știință auxiliară a istoriei. Istoricul arhivei capitlului de Alba Iulia este strâns legată de istoria episcopiei. Începutul celor trei perioade istorice se sprijină pe pietrele kilometrice ale cronologiei diecezei. Prima etapă, cea care a urmat înființării locului de adevărire, încorporează aproape trei secole, a doua perioadă cuprinde răstimpul dintre Reforma religioasă și restaurația episcopiei, prezentând istoria bogată a unui interval de timp de 160 de ani, pentru ca, mai apoi, cea de a treia și totodată ultima perioadă să facă referire la dezvoltarea arhivei pe parcursul a 160 de ani.

Locurile de adevărire. Apariția și caracteristicile instituției

Locurile de adevărire, cunoscute și sub denumirea de locuri de depunere de mărturie (în limba latină: *loca credibilia/testimonialia*), au îndeplinit, în Ungaria medievală, rolul notarului public de astăzi. Ele erau, în realitate, acele organisme ecleziastice, capitluri și conventuri¹ care, începând cu prima jumătate a secolului al XIII-lea, la cererea părților sau pe baza unui mandat oficial, au elaborat diplome cu autenticitate publică². Acestea erau acele documente care fuseseră prevăzute cu sigiliu autentic, adică fuseseră întărite cu un sigiliu care dispunea de autoritate în toate forurile și cazurile³. Locurile de adevărire au fost înființate în secolul al XIII-lea pentru emiterea și copierea diplomelor cu putere de dovedire, ca o consecință a unei necesități sociale în creștere în privința scrierii. Membrii locului de adevărire în cazul litigiilor efectuau citația, interogatoriul martorilor, inspecția la fața locului, stabilirea hotarelor, depunerea mărturiilor, precum și alte sarcini legate de litigiu. În

¹ **Capitulul** (în latină *capitulum*) este organul administrației ecleziastice catolice care aparține de o episcopie sau de o dieceză. Membrii lui sunt canonicii, conducătorul este prepozitul. Există capitluri catedrale și capitluri colegiale, în funcție de apartenența lor: alături de catedrală sau de altă instituție bisericească. Capitlul cu activitate pe lângă o arhiepiscopie se numește capitlu catedral principal. **Conventul** (în latină *conventus*) reprezintă reunirea membrilor unui ordin călugăresc.

² Imre Szentpétery, *Magyar oklevéltan*, Budapesta 1930, p. 121; László Papp, *A hiteles helyek története és működése az újkorban*, Budapesta 1936, p. 3.

³ *Levéltári ismeretek kézikönyve* (red. Ferenc Endrényi), Budapesta 1980, p. 20.

secolele al XVI-lea și al XVII-lea, răspândirea scrisului în cazul oficiilor comitatelor și a celor orășenești a diminuat treptat importanța locurilor de adeverire. După anul 1858 temporar, iar din 1874 definitiv, competența locurilor de adeverire a fost preluată de instituția notariatului public.

Activitatea locurilor de adeverire se bazează pe două aspecte: primul este activitatea de emitere de documente a organelor ecleziastice începută deja la sfârșitul secolului al XII-lea, iar al doilea recunoașterea acestora ca instituții de autentificare publică. Activitatea locurilor de adeverire nu a început deodată și nici pe baza unei prevederi legale, ci este rezultatul unui proces îndelungat. La început, doar organismele ecleziastice mai renumite emiteau documente despre mărturiile părților prezentate în fața lor sau în cazul ordaliilor efectuate în prezența lor; mai târziu au recurs la aceasta și capiturile, respectiv conventurile mai mici.

Capiturile și conventurile au fost numite locuri de adeverire (*loca credibilia*) după funcțiile lor, deoarece ele emiteau documente de autenticitate publică prevăzute cu sigiliul lor. Capiturile catedrale (*capitulum cathedrale*) și cele colegiale (*capitulum collegiale*) care au funcționat pe lângă sediile episcopale (de exemplu la Buda – Ungaria, Bratislava – Slovacia, Čazma – Croația, Székesfehérvár – Ungaria, Vasvár – Ungaria etc.) și conventurile (spre ex., cele benedictine de la Pannonhalma – Ungaria, Hronský Beňadik – Slovacia, Cluj-Mănăstur – Transilvania, Pécsvárad – Ungaria, Somogy – Ungaria, Tihany – Ungaria etc., cele ale premonstratensilor de la Leles – Slovacia, Jasov – Slovacia, Sag – Slovacia etc., cel ioanit de la Székesfehérvár – Ungaria etc.) erau cele mai renumite locuri de adeverire. Locurile de adeverire au emis în scris contractele de vânzare-cumpărare, de schimb, de zălogire, de donație, operațiunile de împrumut, testamentele și clasele de proprietăți etc. ale celor care se prezentau în fața lor. Competența teritorială a capiturilor și a conventurilor nu a fost niciodată reglementată precis prin lege⁴.

Capitulul este primul consilier al episcopului, atât în guvernare, cât și în administrarea financiară⁵.

Activitatea de emitere de documente a locurilor de adeverire din Regatul Ungariei își trage originile din cunoașterea scrierii de către membrii organelor ecleziastice, motiv pentru care au obținut sigiliu autentic de la rege, iar diplomele emise de ele au fost recunoscute ca fiind de autenticitate publică. Locurile de adeverire constituie exemplul de urmat pentru cele mai vechi arhive organizate și constituite regulamentar. Depozitele lor de documente erau privite ca arhivele locuitorilor țării, ale stărilor, unde se puteau căuta mărturiile referitoare la toate drepturile lor. Capiturile și conventurile, precum și celelalte organe ecleziastice care au funcționat ca locuri de adeverire, dețineau și o arhivă privată (*archivum domesticum*), separată de cea regnicolară, al cărei proces de formare se aseamănă cu cel al arhivelor familiale⁶.

⁴ Pentru întreaga listă a locurilor de adeverire, a se vedea I. Szentpétery, *op. cit.*, p. 136-137; Miklós Komjáthy, *A hiteleshelyek*, "História", 1982, 2, p. 28.

⁵ Attila Forintos, *A székesfehérvári székeskáptalan. Adattár 1777-2004*. Székesfehérvár 2005, p. 10.

⁶ Antal Fekete Nagy, *A levéltárak kialakulása*, "Levéltári Közlemények" 14 (1936), p. 27-29.

Pe teritoriul Regatului maghiar istoric, din perioada precedentă secolului al XIII-lea s-a păstrat doar o cantitate neînsemnată de diplome, fapt datorat, pe de o parte, invaziei tătarilor, pe de altă parte atacurilor turcești. În viața legislativă medievală maghiară a fost prezentă însă, încă înainte de apariția locurilor de adevărire, o instituție caracteristică, ce a oferit o anumită autenticitate actelor juridice desfășurate fără document scris. Această instituție era pristavul (*pristaldus*). Pristavul, denumit astfel după un concept de origine slavă, era menit să ateste actul juridic fără document. Pristavul putea fi un asistent judecătoresc oficial sau o persoană încredințată în anumite situații. Însărcinarea sa era să fie prezent la întocmirea unui anumit act juridic și să îl poată certifica, fiind împuternicit să înlocuiască actul scris. Funcționarea pristavului era în sarcina solicitantului, care trebuia să aibă grijă de întreținerea lui. La decăderea instituției pristavului au contribuit mai multe cauze: partea care întreținea pristavul putea să abuzeze de subvenționarea lui, obligându-l astfel să servească drept mărturie în procesele juridice ale părții, dovada orală era valabilă doar până la moartea pristavului etc.⁷ Odată cu decăderea instituției pristavului s-a răspândit folosirea sigiliului autentic.

Paralel cu răspândirea scrisului, capitlurile și celelalte organe ecleziastice erau pregătite să dovedească prin sigiliul lor autentic. Un ordin al papei Alexandru III (1159-1181) a atribuit putere de dovedire în fața justiției ecleziastice doar acelor documente care fuseseră elaborate de *manus publica* sau pe care se afla *sigillum authenticum*. S-au consemnat cazuri de folosire a sigiliului capitlului sau de autenticitate a documentelor emise de capitlu. În alte situații – registrul de la Oradea consemnează un caz – judecătorul l-a trimis pe pristav în fața capitlului ca să relateze decurgerea și rezultatul procesului, precum și să ceară un document despre actul relatat, pentru ca acel proces să fie salvat de uitare. Autenticitatea documentelor a fost justificată doar de sigiliul atârnat pe ele. Dacă tiparul sigilar se pierdea, acest lucru trebuia să fie făcut public, pentru evitarea abuzurilor ulterioare⁸.

În etapa de formare a locurilor de adevărire, un punct central l-a constituit articolul de lege nr. 21 din anul 1231; acesta a însemnat un moment crucial în evoluția demersului oficial al pristavilor, solicitând certificarea actelor lor de către episcopul diecezan sau de către un organ ecleziastic aflat în vecinătate și făcând astfel obligatorie activitatea capitlurilor și a conventurilor. În realitate, această bulă de aur a întărit și a generalizat o practică deja existentă. Documentele din a doua jumătate a secolului al XIII-lea confirmă pretutindeni în țară, uniform și omogen, practica locurilor de adevărire. Dreptul de autentificare al capitlurilor s-a dezvoltat în primele decenii ale secolului al XIII-lea; practic, de atunci putem vorbi de locuri de adevărire. Pentru formularea în scris a actelor decurse, părțile se adresau adesea capitlurilor și conventurilor, care, datorită cunoașterii scrisului, a autorității lor și a accesibilității lor, erau cele mai adecvate pentru aceste scopuri. Locul de adevărire emitea documentul pe baza mărturiei (*fassio*) părților⁹.

⁷ Ferenc Eckhart, *Hiteles helyeink eredete és jelentősége*, "Századok". 1913, p. 645.

⁸ Vincze Bunyitay, *A váradi püspökség története*. I. Oradea 1883, p. 132, 135.

⁹ F. Eckhart, *op. cit.*, p. 650.; I. Szentpétery, *op. cit.*, p. 123.

Locurile de adevărire erau acele organe ecleziastice care, la cererea părților sau a autorităților, elaborau documente de autenticitate publică. Printre acestea, unele aveau atribuții regnicolare, altele doar o activitate pe o arie restrânsă. Competența jurisdicțională a locurilor de adevărire cuprindea acel teritoriu de unde locuitorii se adresau organului respectiv pentru a depune mărturie, respectiv unde canonicii sau călugării efectuau deplasări la fața locului pentru mărturie autentică¹⁰.

Ordaliile erau efectuate în prezența organelor ecleziastice și a capitulurilor și tot în prezența lor erau depuse mărturiile. Cei în cauză erau conduși în fața capitulului de către pristav, mai devreme pristavul certificând decurgerea ordaliei. Începând cu secolul al XIII-lea, capitlul era instituția care emitea un certificat scris legat de ordalie¹¹.

În Ungaria medievală au existat 16 capitluri catedrale și 15 capitluri colegiale, care, împreună cu conventurile, formau un număr de 80 de instituții abilitate, pe o perioadă mai scurtă sau mai lungă de timp, să efectueze activitatea de loc de adevărire¹².

Pe parcursul secolului al XIV-lea documentele emise de locurile de adevărire au obținut o mare autenticitate și publicitate, au dobândit o mai mare valoare în cazul actelor juridice decât înseși documentele regești. În secolul al XIII-lea și în prima jumătate a secolului XIV-lea toate conventurile care dispuneau de sigiliu autentic aveau dreptul să emită documente autentice în problemele și cazurile altora¹³.

Cealaltă activitate a locurilor de adevărire era să participe la un procedeu al autorității pe baza mandatului regelui sau la cererea judecătoriei laice (*mandatum*), în calitate de mărturie autentică, alături de omul trimis (*homo regius*), și să depună mărturie despre acesta (*relatio*) către autoritatea de la care a primit mandatul. Activitatea locului de adevărire însemna și o sursă de finanțare pentru organul ecleziastic și, astfel, este de înțeles că în secolul al XIII-lea se întâlnesc și documente emise de conventuri mai mici sau chiar de mănăstiri de călugărițe. Punctul de vedere al notabilităților locurilor de adevărire era diferit, în fapt s-a dorit micșorarea numărului acestor locuri, de aceea articolul de lege nr. 3 din anul 1351 a restrâns activitatea conventurilor mai mici și le-a interzis emiterea de documente legate de moșteniri de proprietate funciară (*super perpetuatione possessionum*). Astfel, acest ordin a micșorat numărul locurilor de adevărire, anumite conventuri și-au pierdut popularitatea, încetându-și activitatea¹⁴. Conform opiniei lui Ferenc Eckhart, în Imperiul romano-german toate instituțiile care dispuneau de sigiliu autentic aveau dreptul să elaboreze documente și în problemele lor proprii. Uzanza legislației

¹⁰ Irén Bilkei, *Hiteleshelyek a veszprémi egyházmegyében a középkorban és a kora újkorban*, în *Megyei történet. Egyház- és igazgatástörténeti tanulmányok a veszprémi püspökség 1009. évi adományailevele tiszteletére* (red. István Hermann & Balázs Karlinszky), Veszprém 2010, p. 58-59.

¹¹ F. Eckhart, *op. cit.*, p. 649.

¹² György Bónis, *A közhitelesség szervei Magyarországon és a magyar hiteleshelyi levéltárak*, "Levéltári Szemle" 14 (1964), 1-2, p. 125-142.

¹³ F. Eckhart, *op. cit.*, p. 651-652.

¹⁴ L. Papp, *op. cit.*, p. 4, 6; Árpád Varga, *A váradi káptalan hiteleshelyi működése*, în *Művelődéstörténeti tanulmányok*, București 1980, p. 27.

maghiare se opunea acestei practici, deoarece pentru actele lor proprii locurile de adeverire trebuia să se adreseze altor locuri de adeverire pentru documente autentice. Nici *officiolatus*-ul de origine franceză, unde autenticitatea judecătorei eclesiastice a conferit autenticitate diplomei, și nici *notariatus*-ul de origine romană nu poate fi asemănat în atribuții cu locul de adeverire din spațiul maghiar. A existat și instituția notariatului, dar ea a rămas mereu secundară față de capitluri și conventuri. Instituția notariatului a fost încetățenită în Regatul maghiar de către practica legislației eclesiastice, în special la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea¹⁵.

În urma bătăliei de la Mohács, după anul 1526 anumite locuri de adeverire s-au desființat în întregime. Câteva locuri de adeverire și-au continuat activitatea și după lupta de la Mohács, dar în scurt timp au încetat și ele. Între acestea se pot enumera capitlurile de Arad, de Buda (Ungaria) și de Požega (Croatia), conventul ioanit de la Székesfehérvár (Ungaria), conventul de Krplivnik (Slovenia), de Sag (Slovakia), de Somogy (Ungaria), conventul premonstratensilor de la Oradea (România) și Turiec (Slovakia). Pe teritoriile aflate sub dominația otomană locurile de adeverire nu au putut funcționa; ele fie și-au încetat o vreme activitatea, fie s-au refugiat, ca de pildă cel de Esztergom (Ungaria) la Trnava (Slovakia), iar capitlul din Eger (Ungaria) la Košice (Slovakia), apoi la Jasov Slovakia)¹⁶.

Pe teritoriul aflat sub dominația otomană cele mai periclitate erau arhivele locurilor de adeverire, datorită repetatelor refugieri și plecări în exil la care erau supuși localnicii, dar și datorită drumurilor nesigure, toate acestea cauzând mari daune materialului arhivistic.

Locurile de adeverire care au funcționat și în perioada modernă – inclusiv cele întemeiate de-a lungul secolului al XIX-lea – au fost următoarele:

- capitlurile catedrale de la Đakovo (Croatia), Cenad (România), Eger (Ungaria), Esztergom (Ungaria), Alba Iulia (Transilvania), Győr (Ungaria), Kalocsa (Ungaria), Nitra (Slovakia), Pécs (Ungaria), Satu Mare (România), Székesfehérvár (Ungaria), Spiš (Slovakia), Szombathely-Vasvár (Ungaria), Vác (Ungaria), Oradea (România), Veszprém (Ungaria), Zagreb (Croatia), Senj (Croatia);

- dintre capitlurile colegiale, cele de la Čazma (Croatia) și Bratislava (Slovakia);

- dintre conventuri, cele benedictine de la Pannonhalma (Ungaria), Hronský Beňadik (Slovakia), Cluj-Mănăstur (Transilvania) și Zalavár (Ungaria), precum conventurile premonstratense de la Csorna (Ungaria), Jasov Slovakia) și Leles (Slovakia)¹⁷.

Datorită existenței instituției locului de adeverire, practica emiterii documentelor prezintă o imagine mult mai unitară față de cea existentă în celelalte țări europene, iar din punct de vedere diplomatic cea mai mare specificitate a sa a fost faptul că nu a emis documente pentru interes propriu, sub sigiliul propriu¹⁸.

¹⁵ F. Eckhart, *op. cit.*, p. 654-655.

¹⁶ L. Papp, *op. cit.*, p. 7.

¹⁷ *Corpus Iuris Hungarici* [în continuare, CIH], art. 35/1874; L. Papp, *op. cit.*, p. 8.

¹⁸ F. Eckhart, *op. cit.*, p. 655.

Emiterea documentelor, în cazul capitlurilor, se afla în sarcina canonicului lector (*lector Canonicus*), dar deja în secolul al XIII-lea exista obiceiul de a angaja un notar (*notarius*) pentru efectuarea activității de scris. La conventuri, priorul (*prior*) și canonicul custode (*custos Canonicus*) erau cei care efectuau activitatea locului de adeverire.

Caracteristicile interne și externe ale documentelor emise de locurile de adeverire coincid cu cele ale documentelor emise de regii contemporani, inclusiv în privința limbii de redactare, care era în evul mediu latina.

Decăderea locurilor de adeverire a început odată cu reformele legislative din anii 1722-1723, care le-au diminuat prezența la constituirea actelor juridice. Paralel cu aceasta s-a micșorat și numărul documentelor emise, relative la citațiile și interogatoriile martorilor. Li s-au păstrat totuși drept atribuții elaborarea de *fassio*, activitatea la diferitele acte juridice și testamente, iar din activitatea externă s-a păstrat *statutio* (faptul de a prezenta mărturii autentice la statuări și introduceri în proprietăți)¹⁹.

A doua lovitură a fost înregistrată de către locurile de adeverire prin impunerea unor reforme administrative de către Iosif II, reforme care vizau centralizarea acestor locuri într-o arhivă imperială și, în consecință, înlocuirea funcționarilor în cadrul noii instituții. În acest sens, în 1789, împăratul a ordonat unificarea tuturor locurilor de adeverire, cu care a promovat ordonarea arhivelor neglijate ale locurilor de adeverire, însă, înainte de moartea sa, a retras și această măsură²⁰. Reforma învățământului a atras după sine multiplicarea școlilor și a asigurat o arie mai largă de răspândire a scrisului. În actele cu o mai mică semnificație lumea s-a mulțumit doar cu elaborarea lor în scris, părțile putând să și le ia cu ele. A devenit astfel un obicei, faptul că părțile înaintau locului de adeverire o mărturie formulată deja acasă, în timp ce locul de adeverire transcria documentul în limba maternă cuvânt cu cuvânt în documentul său propriu, așadar îl transuma și apoi îl autentifica. Activitatea locului de adeverire din secolul al XIX-lea consta doar în asemenea autentificări. În privința meritelor sale, instituția poate fi considerată la anul 1848 deja desființată, odată cu desființarea instalării în proprietate (*statutio*) a vechiului sistem legal al introducerilor în moșii²¹. Locurilor de adeverire le-a rămas doar o singură activitate: păstrarea arhivelor, deoarece materialul imens de documente acumulat la ele a rămas în posesia lor. Instituția locurilor de adeverire era așadar pregătită pentru desființare, deoarece nu a putut face față cerințelor vremii. Paragraful 214 al art. 35 din anul 1874 a formulat doar în cuvinte o situație existentă în fapt. Odată cu desființarea, locul le-a fost preluat de către notariatul regesc maghiar²². Conform istoricului László Papp, locurile de adeverire din Transilvania au început să decadă chiar mai devreme decât capitlurile din Ungaria. Întrucât pe teritoriul autonom al Transilvaniei a luat avânt răspândirea scrisului în mediul laic,

¹⁹ L. Papp, *A hiteleshelyi intézmény megszűnése*, în *Regnum*, 5, Budapesta 1943, p. 539-540.

²⁰ Idem, *A hiteles helyek* cit., p. 553.

²¹ *Ibidem*, p. 545-546.

²² CIH, art. 35/1874; L. Papp, *op. cit.*, p. 553.

cele două locuri de adevărire, de la Alba Iulia și Cluj-Mănăstur, nu mai puteau acoperi cererea crescândă a societății²³.

Prin desființarea locurilor de adevărire nu s-au desființat arhivele capitlurilor și ale conventurilor, ci s-a desființat doar activitatea lor de emitere de documente autentice, în timp ce preluarea și centralizarea arhivelor lor s-a petrecut în 1894.

Pe de o parte, dorind să facă ordine și să poată controla mai ușor elaborarea documentelor, Statul și-a manifestat interesul de a introduce instituția notariatului, numind în acest sens un notar. Pe de altă parte, inițiativa Statului nu a fost împiedicată, deoarece nici capitlurile sau conventurile, nici autoritățile Bisericii Catolice nu au făcut niciun pas mai semnificativ pentru menținerea locurilor de adevărire sau pentru resuscitarea activității lor. Pentru Biserică, funcționarea locului de adevărire ar fi însemnat o povară mult prea grea, mai ales dacă ar fi trebuit să facă față prezenței de odinioară a părților. Ea și-a pierdut acest rol de privilegiat în activitatea locului de adevărire, dar a luptat în continuare pentru menținerea enoriașilor, alături de sarcinile de pastorație.

În perioada analfabetismului, locurile de adevărire au oferit mijloacele cele mai importante pentru asigurarea de drepturi prin redactarea și emiterea documentelor. Odată cu înființarea notariatului de stat, ambele instituții au avut de câștigat: statul a înmănat doar unui singur institut redactarea și elaborarea documentelor autentice, situându-le sub propria sa influență, în timp ce Biserica și-a putut exercita mai bine activitatea în domeniul deservirii enoriașilor²⁴.

Capitulul catedral principal din Alba Iulia

Data întemeierii Episcopiei transilvane a fost stabilită în anul 1009, pe baza documentelor contemporane și pe baza opiniei unanime a istoricilor ecleziastici, deși documentul de înființare a Episcopiei de Alba Iulia, emis de regele Ștefan cel Sfânt al Ungariei, nu s-a păstrat. În același timp, luând în considerare rezultatele săpăturilor arheologice, centrul episcopal a fost desemnat la Alba Iulia. Organizarea instituției Episcopiei albaiulienae stă în strânsă legătură cu construirea catedralei în secolul al XI-lea²⁵.

În ceea ce privește înființarea Capitlului de Alba Iulia, istoricii susțin mai multe teorii. Tradiția istoriei ecleziastice din secolul al XIX-lea susține întemeierea capitlului de către regele Ștefan cel Sfânt²⁶. Indubitabil că la această dată nu putem presupune existența activității ca loc de adevărire. Conform opiniei istoricului ecleziastic József Marton, Capitlul catedral de Alba Iulia și școala capitulară au fost

²³ *Ibidem*, p. 555.

²⁴ *Ibidem*, p. 561-562.

²⁵ József Marton & Tamás Jakabffy, *Az erdélyi katolicizmus századai*, Cluj 1999, p. 14-17; Daniela Marcu Istrate, *A gyulafehérvári római katolikus székesegyház és püspöki palota régészeti kutatása (2000–2002)*, Budapest 2008, p. 1; J. Marton, *Az ezeréves erdélyi egyházmegye kulturális szerepe, különös tekintettel a Papnevelde könyvtárára*, în *Egyházi gyűjtemények szolgálatában* (red. Rita Bernád), Cluj 2010, p. 13; György Jakubinyi, *Romániai katolikus, erdélyi protestáns és izraelita vallási archontológia*, Cluj 2010, p. 23.

²⁶ Arhiva Arhiepiscopală și Capitulară Alba Iulia [în continuare, AACAI], *Canonica Visitationes*, Vizitația Canonică a catedralei și a Capitlului de Alba Iulia 1821, p. 41.

înființate de către regele Ladislau cel Sfânt (1077-1095) pentru administrarea oficială a actelor emise pe teritoriul de la sud de Mureș, precum și pentru îndeplinirea sarcinilor notariale. Punctul său de vedere este dovedit și de izvoarele arhivistice din secolele al XVIII-lea-al XIX-lea²⁷. Istoricii Zsigmond Jakó și Károly Vekov susțin, pe baza izvoarelor arhivistice, că prima menționare scrisă a Capitlului de Alba Iulia datează din anul 1231, în timp ce întâiul său canonic este menționat în anul 1199²⁸. Pe temeiul acestor date, putem confirma despre Capitlul din Alba Iulia că și-a început activitatea ca loc de adevărire în primele decenii ale secolului al XIII-lea. Fondul ipotezei se bazează pe prezența episcopului transilvan de origine franceză Rainald (1222-1241), care înainte de numirea sa în scaunul episcopal a fost mare prepozit al Capitlului de Oradea. În această calitate a participat la ordaliile Capitlului de Oradea, fapt consemnat și în registrul de la Oradea. Se presupune, așadar, că activitatea locului de adevărire al Capitlului de Alba Iulia coincide tocmai cu episcopatul acestuia²⁹.

Locurile de adevărire din Transilvania nu aveau jurisdicție asupra scaunelor secuiești și săsești. Doar o singură dată, în anul 1357, s-a recurs la o inspectare din partea Capitlului din Oradea, adică s-a efectuat o activitate externă a locului de adevărire pe teritoriul secuilor și sașilor, pentru a determina apartenența exactă a cetății Szentmihályköve (Tăuți, jud. Alba), disputată de capitlu și episcop. La această dată, Capitlul de Oradea și omul regelui, nobilii, secuii și sașii au relevat adevărul la trei întruniri, de la Turda, Odorheiu Secuiesc și Sibiu, potrivit căruia cetatea respectivă era proprietatea capitlului³⁰.

După secularizare, cele două locuri de adevărire, Capitlul de Alba Iulia și Conventul de Cluj-Mănăstur, au suportat un arbitraj separat din partea locurilor de adevărire din Ungaria. Iar după secularizarea lor în secolul al XVI-lea au devenit instituții de stat.

Arhivele locurilor de adevărire din Transilvania în secolele al XVI-lea-al XVII-lea se aflau într-o stare neglijată, fapt care s-a petrecut din cauza depopulării edificiilor ecleziastice. Arhiva Conventului de Cluj-Mănăstur, după expulzarea călugărilor benedictini, a ajuns în casa sfatului din Cluj, iar mai apoi documentele și protocoalele au fost depozitate în casele conservatorilor, în pat sau sub bănci.

După 1699, chiar dacă Transilvania a intrat sub stăpânirea Casei de Austria, caracterul de stat al locurilor de adevărire s-a menținut și în continuare, păstrându-se și requisitorii. După 1867 însă, s-a dorit centralizarea la Budapesta a arhivelor de stat din Transilvania (ale locurilor de adevărire). În anul 1877, un ordin separat al

²⁷ J. Marton & T. Jakabffy, *op. cit.*, p. 16-17. Izvorul menționat în nota de subsol precedentă amintește de un document emis în 1091 de către regele Ladislau cel Sfânt, păstrat în transumpt, prin care Capitlul beneficiază de donația regelui. Autenticitatea acestuia poate fi analizată și dovedită de cercetările ulterioare.

²⁸ Contractul de vânzare-cumpărare din anul 1231 este publicat în regest de Zsigmond Jakó, *Erdélyi okmánytár. I. 1023-1300*, Budapesta 1997, p. 174. La rândul său, și acest document s-a păstrat în formă de transumpt, datat în anul 1280; Károly Vekov, *Locul de adevărire din Alba Iulia (secolele XIII-XVI)*, Cluj-Napoca 2003, p. 135.

²⁹ *Ibidem.*, p. 152-153.

³⁰ A. Varga, *op. cit.*, p. 27-29.

Ministerului de Interne a ordonat transportarea arhivelor celor două locuri de adevărire. În acel răstimp, directorul general de atunci al Arhivei Naționale, Gyula Pauler s-a deplasat personal pentru acest scop la Alba Iulia și la Cluj-Mănăstur³¹. Cu acel prilej, Statusul Romano-Catolic din Transilvania a manifestat o rezistență acerbă față de acest plan³².

Ca și în epoca medievală, locul de păstrare a arhivelor locurilor de adevărire era sacristia: *sacristia seu conservatorium*. Aici se păstrau, de asemenea, sigiliul capitolului, precum și sume de bani sau tezaure.

Conventul benedictin din Cluj-Mănăstur

Alături de Capitolul de Alba Iulia și de Cancelaria voievodală, acest Convent era cel de al treilea centru al scrisului din Transilvania. Nu s-au păstrat documente originale privind întemeierea mănăstirii. Abația benedictină de la Cluj-Mănăstur a luat ființă în timpul domniei regelui Béla I (1061-1063), conform documentului emis de regele Béla IV în 19 februarie 1263, declarat ulterior un fals. Tradiția susține că mănăstirea a fost întemeiată în secolul al XI-lea³³.

Abația de Cluj-Mănăstur a beneficiat de privilegii speciale, deoarece ea nu a fost supusă jurisdicției episcopului de Alba Iulia, fiind un așezământ ecleziastic exempt. Începuturile activității sale ca loc de adevărire se poate data la sfârșitul secolului al XIII-lea-începutul secolului al XIV-lea³⁴. Istoricul Francisc Pall datează debutul activității la Cluj-Mănăstur în 1299³⁵. Pe de altă parte, istoricul Gábor Sipos, pe baza unui document indubitabil din anul 1308, consideră că acesta este anul de început al activității locului de adevărire³⁶.

Primul sigiliu al Conventului benedictin de Cluj-Mănăstur păstrat integral se poate observa pe un document emis în data de 16 aprilie 1357. Pe imaginea sigiliului este reprezentată Sfânta Fecioară așezată pe un tron în stil gotic, ținându-l în brațe pe pruncul Isus. Legenda sigiliului: "S[IGILLUM] CONVENTUS B[E]A[T]A[E] VIRGINIS D[E] COL[OS]MON[OST]VRA". Pentru a contracara tendințele de falsificare a sigiliilor, mănăstirea a fost nevoită să confecționeze un nou tipar sigilar în anul 1381, pe care este reprezentată de asemenea Sfânta Fecioară, dar pe laturile tronului gotic se află alăturate două personaje îngenucheate. Legenda: "S[IGILLUM] CONVENTUS BE[A]T[A]E M[AR]IAE VIRGINIS DE

³¹ Károly Veszely, *Erdélyi egyháztörténelmi adatok*, II, Alba Iulia 1893, p. 229; L. Papp, *A hiteleshelyi intézmény* cit., p. 556.

³² Arhiva Statusului Romano Catolic, Protocoalele ședințelor Statusului Romano Catolic, 18 iunie 1877.

³³ Gábor Sipos, *A kolozsmonostori konvent hiteleshelyi működése*, în *Művelődéstörténeti tanulmányok*, 1979, p. 33. Az 1263. február 19-én kelt oklevél hamisságára Karácsonyi János figyelt fel, részletes elemzését azonban elsőnek Szentpétery Imre végezte el. Szövegét és a hozzá fűzött magyarázatokat lásd Zs. Jakó, *A kolozsmonostori apátság hamis oklevelei*, "Levéltári Közlemények", 1984, 2, p. 112-115.

³⁴ Idem, *A kolozsmonostori konvent jegyzőkönyvei*, I-II, Budapest 1990, p. 17-160; Idem, *Társadalom, egyház, művelődés*, Budapest 1997, p. 133-240.

³⁵ Francisc Pall, *Contribuții la problema locurilor de adevărire din Transilvania medievală (sec. XIII-XV)*, "Studii și materiale de istorie medie", 1957, 2, p. 391-402.

³⁶ G. Sipos, *op. cit.*, p. 38.

COLOSMONA[S]T[ORA]”. Acest sigiliu a fost folosit neschimbat până în 1556, anul secularizării abației³⁷.

Începând cu vara anului 1556, locuitorii Clujului i-au forțat pe abatele Ioan și pe călugării benedictini rămași să părăsească conventul. Printre membrii locului de adevărire figurează în continuare numele notarului, dar activitatea lui s-a direcționat spre căutarea documentelor păstrate în arhiva închisă. Stările din Transilvania au încercat în continuu să îl convingă pe principe, la finele anilor 1550, să rezolve cazul arhivei de la Cluj-Mănăstur, la care s-a găsit o soluție abia în 1575. Pentru aceasta, înainte de deplasarea sa spre Polonia, principele Ștefan Báthory a reactivat locul de adevărire, a numit un conservator și câțiva notari ca personal și a ordonat confecționarea unui tipar sigilar nou. Imaginea sigiliului a coincis cu reprezentările vechi, păstrându-se chiar și legenda: “SIG[ILLUM] COM[VENTUS] MON[ASTERII] BEA[TAE] MAR[IAE] VIR[GINIS] DE COL[OS] MONO[STOR] 1575”³⁸.

ARHIVA CAPITLULUI DE ALBA IULIA

Capitulul. Formare și structură

Capitulul (în latină: *capitulum*) este organul de administrare al Bisericii Catolice, care aparține de o episcopie sau de o dieceză. Membrii lui sunt canonicii, iar conducător este prepozitul. Denumirea provine din perioada când canonicii erau legați de *Canonica vita*, ei trebuind să citească zilnic un capitol (*capitulum*) din regulament, de care erau legați, de aceea titlul lor a fost *Venerabile Capitulum*. Există capituluri catedrale și colegiale, în funcție de locul lor de activitate, alături de o catedrală sau de altă instituție bisericească. Capitlul, aparținând de biserica arhiepiscopală sau episcopală, este numit capitlu catedral principal. Au existat capituluri colegiale la Arad, Trnava, Bratislava, Sopron, Vasvár, Fiume (Rijeka – Croația), Oradea și Čazma. Capitlurile nu participă la guvernarea diecezei episcopale, aceasta fiind dreptul exclusiv al episcopului. Capitlul catedral este organul consultativ al episcopului, asemănător colegiului cardinalilor, care este și el un organ consultativ al papei. Drepturile capitlului sunt mai mici când scaunul episcopal este ocupat (*sede plena*) și sunt mai mari în cazul vacanței scaunului episcopal (*sede vacante*) sau în cazul împiedicării episcopului (*sede impedita*). Problemele interne ale Capitlului se administrează independent. În domeniul legislativ, capitlurile au jucat un rol semnificativ, ca și așa-numitele locuri de adevărire³⁹.

La un moment dat, toți preoții seculari (care nu aparțineau de niciun ordin călugăresc) erau și canonici în același timp, deoarece ei trebuia să se conformeze vieții canonice. Cu timpul, capitlurile și-au dobândit averi mari, dar membrii erau deranjați de viața comună și de comunitatea de domiciliu. Din această cauză,

³⁷ *Ibidem*, p. 47.

³⁸ Imre Takács, *A kolozsmonostori konvent pecsétnyomója 1575-ből*, “Korunk”, iulie 2001, p. 22-23.

³⁹ V. Bunyitay, *op. cit.*, I. p. 126-127.

canonicii au împărțit între ei averea și au înființat câte o retribuție pentru fiecare canonic (*praebendas*), adică au devenit corporații închise (*capitula clausa*), fiecare capitol având doar atâția canonici câte retribuții. Dincolo de năzuința continuă a Bisericii, care a reușit în anumite cazuri să restituie viața comună, a apărut diferențierea între canonicii care au urmat regulile vieții comune, așa-numiții “canonici regulari” (*Canonici regulares*), și cei care nu s-au mai întors la forma conviețuirii, așa-numiți “canonici seculari” (*Canonici saeculares*).

În ceea ce privește vârsta lor, era nevoie ca preoții să aibă 22 de ani împliniți ca să devină canonici și 25 de ani ca să îndeplinească demnități capitulare. Cu privire la rolul important jucat de capitluri ca locuri de adevărire, art. de lege 16 din anul 1741 a prescris ca acești canonici să dispună de cunoștințe de limba maghiară și de știința dreptului. La diferite strane (*stallum*) s-a prescris chiar și nobilitatea.

Primii patru canonici, numiți și canonici columnari (*Canonici columnares*), erau: marele prepozit, canonicul lector (*lector*), canonicul cantor (*cantor*) și canonicul custode (*custos*). Alături de canonicii cu prebenda mai existau și canonici onorifici.

Marele prepozit este conducătorul capitolului, care cu o notă înmănată sau cu sunetul clopotului îi cheamă pe canonici la sesiune. Totodată, el este și conducătorul școlii capitulare.

După prepozit urmează lectorul, care este legat prin oficiul său de sediu. Acesta este notarul capitolului, promotorul principal al locului de adevărire. Canonicul lector formula și elabora toate documentele emise de locul de adevărire. Privilegiile emise de capitol erau date și sigilate de către lector, acesta având dreptul să angajeze un asistent, un sublector, pe care îl plătea tot el⁴⁰.

După lector urma în rang canonicul cantor, sarcina lui fiind conducerea cântecelor la slujbe și predarea muzicii la școala capitulară. El îi instala pe noii canonici numiți în stranele lor, în prezența lui cei în curs de hirotonire susținând un examen din muzică.

Canonicii custozi erau custozi ai arhivei și ai tuturor utilităților ecleziastice.

După demnitățile capitolului urmează arhidiaconii rurali, apoi canonicii magistri mai tineri, printre care primul loc era ocupat de decan. Sarcina decanului era administrarea actelor juridice și economice ale Capitolului. Rândul membrilor canonicilor era încheiat de preoții presbiteri, preoții corului și directorii de altare⁴¹.

1. Funcționarea arhivei Capitolului de Alba Iulia de la înființarea ei până la secularizare (sec. al XIII-lea-1556)

În descrierea arhivei locului de adevărire de la Alba Iulia se disting trei perioade legate de istoricul Capitolului catedral. Prima perioadă începe cu înființarea capitolului (secolul al XIII-lea) și durează până la secularizarea bunurilor Episcopiei catolice (1556). A doua etapă cuprinde perioada de la secularizare până la restaurația catolică (1556-1715). Cea de a treia începe cu restaurația catolică și continuă până la

⁴⁰ Juhász Kálmán. *A csanádi székeskáptalan legrégibb szervezete és tagjai*. “Erdélyi Múzeum”. 1930, 10-12, p. 340-341.

⁴¹ V. Bunyitay Vincze, *op. cit.*, I, p. 129.

desființarea locurilor de adevărire și întemeierea instituției notariatului de stat (1715-1874). Aceste trei etape de existență sunt urmate de o perioadă cu rol practic și științific al arhivei fostului loc de adevărire, care persistă până astăzi, fondul capitlului fiind împărțit între trei instituții (Arhiva Națională din Ungaria, Biblioteca Batthyaneum și Arhiva Arhidiecezană de la Alba Iulia).

Episcopia întemeiată la începutul primului mileniu a jucat un rol semnificativ în evul mediu, atât ea cât și capitlul dispunând de o arhivă bogată. De-a lungul anilor, s-a acumulat o cantitate imensă de documente la sediul episcopal și, pe baza activității locului de adevărire, s-au adunat aici documente oficiale referitoare la întreaga Transilvanie, precum și arhive familiale și de drept privat. Alături de această activitate notarială, capitlul și-a păstrat și documentele referitoare la proprietățile proprii și la administrarea lor.

Dintre documentele emise în secolul al XIII-lea de către locul de adevărire al capitlului, înființat în primele decenii ale secolului al XIII-lea, s-au păstrat doar 86 de piese. Trebuie luat în considerare la această cantitate de diplome și faptul că în acest secol arhiva a suferit două lovituri serioase: în 1241 atacul tătarilor și în 1277 cel al sașilor. Dintre aceste 86 de documente, primul datează din 1231 și se păstrează în colecția de diplome (*diplomataria*) a Arhivei Naționale Maghiare [MOL].

Documentul cel mai vechi al arhivei Capitlului de Alba Iulia rămas în Alba Iulia datează din 14 mai 1246 și se păstrează într-un transumpt din 1263. El se găsește astăzi în Biblioteca Batthyaneum⁴².

În cazul orașului Alba Iulia, cele mai multe date istorice se referă la distrugerile suferite înainte de Mohács, dar merită să fie menționate și acestea. Prima catedrală a fost distrusă de invazia tătarilor din aprilie 1241. Martorul ocular contemporan, călugărul Rogerius, descrie aceste evenimente triste în *Carmen miserabile*: "Am ajuns în orașul Alba Iulia, unde nu am găsit nimic, doar oasele și craniile persoanelor ucise, zidurile distruse ale basilicilor și palatelor, care au fost murdărite de sângele multor creștini"⁴³.

Această distrugere a nimicit toate documentele adunate până atunci și păstrate în catedrală. Gál, episcopul Transilvaniei, și regele Béla IV caracterizează astfel sediul episcopatului, în 1246: "Deoarece Episcopia, din cauza distrugerilor provocate de invazia tătară, s-a depopulat în asemenea măsură încât, de la incursiune până acum, la sediul episcopal, la Fehérvár și la alte sedii episcopale [...] nu sunt sau aproape că nu mai sunt jeleri, și ei nu se vor muta acolo dacă nu-i vom putea avantaja în libertăți mai mari."⁴⁴ La sfârșitul secolului al XIII-lea, în timpul slăbirii puterii centrale, pe 21 februarie 1277, sașii revoltați din Ocna Sibiului au atacat sediul nou reconstruit al episcopiei, incendiind din nou catedrala și răscolind tot orașul⁴⁵. În această perioadă nu a fost un fapt neobișnuit, deoarece cu un an mai devreme palatinul a atacat sediul episcopului de Veszprém și a distrus și școala capitulară în

⁴² Publicat în regist de Antal Beke, *Az erdélyi káptalan levéltára Gyulafehérvárt*, I, Budapest 1890, p. 16. Același autor face referiri și la edițiile anterioare ale documentului.

⁴³ *A tatárjárás emlékezte* (red. Katona Tamás), Budapesta 1981, p. 147.

⁴⁴ Scrisoarea regelui Béla IV trimisă episcopului de Transilvania, Gál. 6 mai 1246. *Ibidem*, p. 328.

⁴⁵ K. Vekov. *op. cit.*, p. 137-138.

formare de acolo, precum și prețioasa ei bibliotecă. Se presupune că același lucru s-a petrecut și la Alba Iulia.

Cea mai veche mărturie a emiterii de documente de către locul de adevărire al capitlului din Alba Iulia este o diplomă din 1231⁴⁶.

În vizitația canonică a capitlului din anul 1821 se menționează că, după invazia tătarilor, în anul 1242 s-au strâns laolaltă rămășițele arhivei locului de adevărire și atunci s-au mai recuperat câteva documente din anii 1091, 1176, 1177 și 1200⁴⁷. Din păcate, astăzi nu deținem informații cu privire la aceste documente; se presupune că în timpul vicisitudinilor ulterioare s-au pierdut și ele.

Din activitatea ca loc de adevărire a Conventului de Cluj-Mănăstur nu s-a păstrat niciun document indubitabil în original datat în secolul al XIII-lea. Lipsa celui de al doilea loc de adevărire este dovedită și de faptul că, în cazul necesității unui document autentic în actele proprii ale episcopiei sau ale capitlului, până la finele secolului al XIII-lea s-a apelat ocazional la călugării cruciați din Turda sau la călugării augustinieni din Alba Iulia. O altă dovadă în această privință ar fi și faptul că, începând cu 1276, Péter, episcopul Transilvaniei, a emis și el documente care de fapt intrau în competența locului de adevărire⁴⁸.

La sfârșitul secolului al XIII-lea cancelaria voievodală se afla doar în curs de formare. Primul document al cancelariei voievodale datează din 1248, fiind urmat de altul din 1271, în schimb, în ultimele decenii ale secolului al XIII-lea s-au creat și s-au păstrat numeroase alte documente⁴⁹.

Primul sigiliu al capitlului a fost distrus în 1277, în timpul incendierii catedralei de către sași, de aceea, la 1287, a fost confecționat un sigiliu nou, în formă de migdală. Datarea sigiliului este cunoscută din primul document sigilat cu el. Pe sigiliu se află reprezentat hramul capitlului, al catedralei și al diecezei, Sfântul Mihail în triumf. Sfântul Arhanghel este reprezentat stând în picioare cu aripile desfăcute, cu aureola în jurul capului, purtând o haină lungă, străpungând cu lancea gura dragonului aflat sub picioarele sale. Legenda sigiliului: "S[IGILLUM] CAPITVLI ECCLESIE TRANSSILVANE"⁵⁰.

Credibilitatea locului de adevărire și eficiența sa au necesitat personal într-un număr corespunzător. Art. de lege 44 din 1492 prescrie, pentru conventurile care dispuneau de sigiliu autentic, prezența a zece, opt sau cel puțin șapte preoți, și această lege permitea activitatea de loc de adevărire doar a acelor conventuri și capitluri unde funcționau cel puțin cinci persoane clericale⁵¹.

La începutul secolului al XVI-lea s-a acumulat o mare masă de documente arhivistice la Alba Iulia.

⁴⁶ Zsigmond Jakó, *Erdélyi okmánytár. I. 1023-1300*. Budapest 1997, p. 8.

⁴⁷ AACAI, *Canonica Visitationes*, Vizitația Canonică a catedralei și a Capitlului de Alba Iulia, 1821, p. 40.

⁴⁸ Zs. Jakó, *op. cit.*, p. 8.

⁴⁹ *Ibidem*.

⁵⁰ Imre Takács, *A magyarországi káptalanok és konventek középkori pecsétjei*. Budapest 1992, p. 57.

⁵¹ CIH, art. 41/1552.

Bătălia de la Mohács s-a soldat, într-o primă etapă, cu împărțirea Regatului maghiar în trei teritorii distincte, Transilvania constituindu-se ca principat sub suzeranitate otomană. În scurt timp, au fost introduse și reformele religioase, în fapt un dublu context care a dus la transformări în viața politică și socială a Transilvaniei. Consecința principală a fost însăși secularizarea Bisericii Catolice. Acest proces nu a fost scutit de agresiuni: astfel, la întoarcerea reginei Isabela și a fiului său, Ioan Sigismund, în Transilvania, s-a interzis prezența episcopilor de Transilvania și de Oradea; de asemenea, au fost expulzate și ordinele călugărești. Astfel, activitatea Episcopiei romano-catolice de Transilvania a fost suprimată pentru următorii 160 de ani. Arhivele episcopiei, ale capitlului catedral și ale altor instituții ecleziastice cu activitate de loc de adeverire, precum Conventul de Cluj-Mănăstur, Capitlul colegial de Arad, capitlurile catedrale de Cenad și Oradea, au devenit nucleul arhivei principatului în formare.

2. Funcționarea arhivei Capitlului de Alba Iulia de la secularizare până la restaurația Episcopiei romano-catolice și a Capitlului (1556-1715)

Istoria Capitlului de Alba Iulia este cea mai variată și mai amplă în informații, mai ales pentru perioada cuprinsă între anii 1556 și 1715.

Dacă până în prima jumătate a secolului al XVI-lea activitatea locurilor de adeverire din Transilvania (Capitlul de Alba Iulia și Conventul de Cluj-Mănăstur) s-a desfășurat asemănător practicii din Regatul maghiar, iar structura locurilor de adeverire și practica de emitere a documentelor nu prezenta forme diferite, începând cu mijlocul secolului al XVI-lea situația s-a schimbat radical prin formarea Principatului autonom al Transilvaniei.

Legislația s-a redactat în limba maghiară și, astfel, deja de la sfârșitul secolului al XVI-lea se întâlnește o bună practică dezvoltată pe documente scrise în limba maghiară.

Dieta de la Turda din anul 1557 a decis soarta funcționării locurilor de adeverire secularizate: "S-a decis ca să se aleagă patru excelenți bărbați nobili care să fie obligați prin credința creștină și onoare să dispună în sanctuarul de la Alba Iulia, deci la locul de păstrare a actelor, de toate privilegiile și documentele, și să le administreze sânguincios. De la ei să se extragă copiile documentelor conform vechiului obicei prin scrisori de căutare a actelor sau mandate."⁵² Pe baza hotărârii dietale, în funcție de posibilități, s-au ales requisitorii, respectiv conservatorii documentelor, din cadrul tuturor religiilor recepte.

În această arhivă a trebuit să se depună cărțile regești (*libri regii*), protocoalele de copii ale documentelor autentice de drept, emise de cancelaria princiară. Aici s-au așezat corespondențele voievozilor din Transilvania, precum și scrisorile principilor. În această arhivă erau prezente corespondențele diplomatice, precum rapoartele solilor de la Poarta Otomană, scrisorile delegaților în alte țări, ale diferiților demnitari politici maghiari, ale domnitorilor străini, ale pașalelor turcești etc. adresate principilor, precum și conceptele răspunsurilor formulate către aceștia.

⁵² Zsolt Trócsányi, *Erdélyi kormányhatósági levéltárak (Magyar Országos Levéltár – Levéltári leltárak 5.)*, Budapesta 1973, p. 125.

De asemenea, corespondența oficială internă, exemplificată prin ordinele princiare date organelor fiscale și căpitanilor cetății, precum și poruncile princiare deschise, rapoartele căpitanilor a numeroase cetăți de graniță, documente cu privire la armata principelui și formulele de jurământ și diverse documente militare constând din registre și inventare de cetăți.

A doua grupă de documente este cea a autorităților princiare, de fapt produsul organelor fiscale: dările de seamă ale domeniilor fiscale, corespondența între oficialitățile domeniilor, registrele de socoteli miniere, rapoartele exploataților, chitanțele tricesimei, dări de seamă, documente privind zeciuiala. Materialul documentar rămas de la autoritățile princiare este deosebit de fragmentar. După moartea principilor, familiile lor și-a luat cu ele acea parte a documentelor care – conform legii – nu trebuia să fie păstrată în arhivă. De aceea, unele arhive princiare se găsesc în prezent în arhive familiale.

Un alt mod de sporire a fondurilor arhivei capitulare din Alba Iulia a fost depunerea spre păstrare a documentelor personale private și a celor familiale. Anumite familii considerau că arhivele lor se află în mai mare siguranță la sediul princiar decât într-o curie provincială. Alte lăsaminte personale sau familiale au ajuns în arhiva capitulară după moartea descendenților.

Desigur și arhiva Capitului din Alba Iulia a fost expusă distrugerilor de-a lungul secolelor al XVI-lea-al XVIII-lea. Catedrala din Alba Iulia a fost jefuită în contextul aplicării reformelor religioase, expus fiind și materialul arhivistic, faptele concrete fiind dovedite și de izvoare. Renumitul istoriograf umanist transilvănean István Szamosközy, care mai devreme, între 1587-1590 și 1591-1593, datorită sprijinului cancelarului Transilvaniei, Farkas Kovacsóczy, a studiat la Heidelberg și la Padova, din 1594 a devenit arhivist (*requisitor*) la Capitul din Alba Iulia. Această arhivă, alături de arhiva Conventului de Cluj-Mănăstur, era deja o instituție de stat, unde nobilimea și diferitele grupuri ale societății transilvănene puteau apela pentru diferite servicii⁵³.

În arhiva din Alba Iulia au lucrat persoane cu serioasă formație intelectuală, precum un coleg al lui Szamosközy, János Laskai (Laszkói), care a tradus *Tripartitul lui Werbőczy* în limba maghiară⁵⁴.

În ultima treime a războiului de 15 ani, Transilvania s-a transformat într-un teren de operațiuni militare. Trupele lui Mózes Székely, apoi ale generalului Basta au invadat teritoriul țării în repetate rânduri, distrugând terenul în urma lor. Prima mare distrugere s-a înregistrat în anul 1601, atunci când, din tabăra lui Basta și a lui Mihai Viteazul, armata condusă de György Rácz s-a năpustit asupra orașelor Aiud și Alba Iulia: "au spart ușa arhivei, au împrăștiat și au tăiat cu săbiile mare parte a materialului arhivei"⁵⁵. În anul 1602, Szamosközy și colegii săi au rugat Dieta să "pună la adăpost documentele arhivei din apropierea palatului, din locul de păstrare

⁵³ Pentru cariera lui Szamosközy ca arhivist a se vedea *Erdélyi Országgyűlési Emlékek*, V. p. 269-270, precum și István Sinkovics, *Szamosközy István – Bevezetés az Erdély története 1598-1599, 1603 c. műhöz*, Budapesta 1977, p. 10-16.

⁵⁴ Laszkói a murit în 1599 în lupta de la Șelimbăr, luptând împotriva lui Mihai Viteazul.

⁵⁵ Zs. Trócsányi, *op. cit.*, p. 128.

din turnul catedralei Sfântul Mihail, unde se află neprotejat față de primejdii”⁵⁶. Un an mai târziu, în timpul unui alt atac, a fost incendiat unul dintre turnurile catedralei.

În anul 1604, arhiviștii au făcut din nou apel la ajutor din partea dietei: “Cele trei care de documente rămase, nu sunt protejate cu nimic față de condițiile meteorologice. Apa de ploaie curge în turnul deteriorat, documentele așezate pe jos se deteriorează continuu. Cu puține investiții s-ar putea acoperi parterul turnului. Căci trebuie să ne protejăm, alături de intemperii, și față de împrăștierea documentelor. Biserica a fost jefuită, sicriile sparte, nu avem ușă. Arhiviștii au reparat intrarea sacristiei, dar ea este forțată mereu și documentele pot fi luate de oricine”. Szamosközy și colegii săi au argumentat în felul următor: “arhiva din Alba Iulia este cea mai scumpă arhivă a țării, este camera cu tezaur de întregii Transilvaniei. Va veni vremea când nobilii și descendenții lor vor resimți dauna în neglijența lor față de salvarea diplomelor”. Au atras atenția și asupra faptului că “se vor distruge documentele secrete, începând cu cele emise de regele Ștefan cel Sfânt, precum și ale întregii țări, din cauza neglijenței și a nepăsării”⁵⁷.

Odată cu părăsirea Transilvaniei de către principele Sigismund Báthori în anul 1598, printre altele, “documentele secrete semnate de sultani turci, de regi și de principii, precum și memoriile marilor evenimente, au fost adunate la un loc și incendiate.”⁵⁸ După ieșirea lui Basta din Alba Iulia, la văzul cărților și a arhivei împrăștiate, comandantul turcilor a rostit următoarele: “vedeți, acest lucru nu noi păgânii, ci voi creștinii l-ați făcut”⁵⁹.

Szamosközy menționează faptul că și arhiva Capitlului colegial din Arad, adusă în Alba Iulia, a fost distrusă în aceeași perioadă⁶⁰.

În 5-6 septembrie 1658, trupele tătare venite din Peninsula Crimeea au prădat orașul Alba Iulia și au provocat mari distrugerii și în arhiva capitlului. János Szalárdi, contemporan al momentului, a notat aceste evenimente în *Siralmas magyar krónikája* (“Cronica de jale”) prin cuvintele: “poporul urât, nemilos și distrugător a transformat în praf și cenușă toate bisericile, turnurile, colegiile, școlile, casele princiare scumpe, [...] a ars biblioteca și conservatorul din sacristie, care se afla într-un loc bine aranjat, [...] cu excepția documentelor transportate la Sibiu”⁶¹. Datorită administratorului arhivei (“capitlului principal”), Ferenc Taraczközi, o parte din arhivă a fost adăpostită în prealabil în cetatea din Deva. Pe cheltuiala sa proprie a chemat căruțe ca să transporte documentele la Sibiu și în cetatea Devei, unde s-au și

⁵⁶ I. Sinkovics, *op. cit.*, p. 15.

⁵⁷ Citatele la *Ibidem*, p. 15-16.

⁵⁸ *Ibidem*, p. 89.

⁵⁹ L. Papp, *A hiteles helyek* cit., p. 64.

⁶⁰ Despre arhiva Capitlului din Arad citim următoarea prezentare: “Aici (la Alba Iulia) toate acelea care au putut fi salvate grijului din fața turcilor, în secolul nostru turbat au fost nimicite de către creștinii mai barbari decât turcii. [...] s-au luptat împotriva memoriilor scrise. Așa s-a întâmplat ca vechile diplome, din care s-ar fi putut inspira mărturiile secolelor respective, și de unde am fi avut la dispoziție un material bogat pentru istoriografie, de unde am fi putut cunoaște faptele glorioase ale strămoșilor noștri, le-au rupt și le-au nimicit ireversibil prin distrugere”. I. Sinkovics, *op. cit.*, p. 134.

⁶¹ Szalárdi János *siralmas magyar krónikája* (Sajtó alá rendezte: Szakály Ferenc), Budapest 1980, p. 439.

păstrat până la începutul secolului al XVIII-lea. Fără succes, canonicii au vrut să protejeze prin obtinerea intrării acea parte a arhivei capitulare care a rămas în sacristia catedralei. Requisitorul cel mai tânăr, pe nume János Pápay, a fost chiar închis printr-un zid în arhivă, ca să poată astfel personal proteja documentele. Dar la invadarea orașului, atacatorii au spart zidurile proaspăt terminate și, în mânia lor, pentru că în loc de tezaure au găsit numai hârtii, au dat foc tuturor documentelor și cărților găsite în palat. Cu această ocazie, s-a pierdut și tiparul sigilar vechi al capitlului. Arhivistul János Pápay a fost luat de tătari și ucis prin legarea de coada calului. Ulterior, primarul din Sibiu a confecționat un nou tipar sigilar, al cărui preț a fost de 3 talanți, plus 4 forinți gravorului pentru manoperă⁶².

Un alt pericol și o nouă distrugere a însemnat invazia din 1661 a trupelor turcești conduse de Ali pașa.

Arhivele celor două locuri de adevărire din Transilvania s-au diferențiat în mod esențial de așa-numitele arhive de stat ale Regatului maghiar. În timp ce dincolo locurile de adevărire au fost menținute în administrarea Bisericii romano-catolice, în Transilvania ele au fost secularizate în timpul reformei religioase, iar administrarea lor a fost încredințată unui număr de trei persoane seculare numite de principe, care le-a transformat în acest mod în arhive naționale regale sau de stat.

În Dieta de la Cluj din anul 1556 s-a hotărât secularizarea bunurilor Bisericii catolice, dar în privința celor două locuri de adevărire decizia a fost amânată până la următoarea dietă. În Dieta de la Turda din anul 1557 s-a anunțat oficial că, în vederea păstrării arhivei Capitlului de Alba Iulia, se vor alege patru nobili ce vor fi însărcinați cu organizarea acesteia și obligați să elibereze copii autentice (*par*) după documentele păstrate acolo. Tot atâtea persoane s-au numit și în fruntea arhivei Conventului de Cluj-Mănăstur⁶³. Aceste persoane seculare s-au numit requisitori, altfel spus "căutători de scrisori". Denumirea de capitlu și convent s-a păstrat, dar locul canonicilor și al conventualilor a fost preluat de requisitori, astfel că arhiva s-a numit în continuare capitlu, dar și requisitorii s-au numit la fel.

Un timp îndelungat după secularizarea arhivelor locurilor de adevărire din Transilvania, cele două arhive au rămas părăsite și au suferit multe daune. Hotărârea dietală din 1557 nu a fost executată, după cum reiese din plângerile dietelor următoare și din articolele de urgență. Până în anul 1575 requisitorii nu au activat oficial. Mai devreme, în anul 1561, s-a ivit ideea unificării celor două arhive ale locurilor de adevărire, dar aceasta s-a realizat mult mai târziu. În anul 1571, Dieta de la Cluj i-a desemnat nominal pe requisitorii din Cluj-Mănăstur, care nu și-au ocupat însă pozițiile nici după doi ani. După mai multe încercări, dieta din 25 iulie-6 august 1575 îi numește pe aceștia atât la Alba Iulia, cât și la Cluj-Mănăstur⁶⁴.

⁶² *Ibidem*, p. 439-440; Adeverința requisitorului Capitlului de Alba Iulia. Sibiu. 25 septembrie 1658. (F15 *Protocollum Gabrielis Nagy de Arkos*, etichetă lipită pe coperta I interior nenumărată). A se vedea Attila Sunkó, *A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent Levéltárának működésére vonatkozó iratok*, în *A Lymbus füzetei*, Budapesta 2003, p. 90.

⁶³ *Erdélyi országgyűlési emlékek* (red. Sándor Szilágyi), II, p. 81.

⁶⁴ L. Papp, *op. cit.*, p. 57; A. Sunkó, *Levélkeresők: a Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent requisitorainak archontológiája a XVI-XVII. században*. "Fons" 11 (2004), 2, p. 279-280.

Dintre cele trei locuri de adeverire “de stat” importante datorită situării lor geografice, doar cele din Cluj-Mănăstur și Alba Iulia beneficiau de cea mai mare onoare, de credibilitate și de autenticitate. Faima acestuia din urmă a fost favorizată și de faptul că își desfășura activitatea în Palatul princiar și pentru că a avut printre atribuții păstrarea celor mai valoroase documente ale curții, cărțile regești (*libri regii*).

Se datorează înțeleptului principe Gabriel Bethlen faptul că documentele legate de taxe și de dijme, de venituri fiscale, documentele de vamă sau cele referitoare la domeniile fiscale, diferitele conscripții și dări de seamă, precum și cărțile regești au ajuns să fie depuse și păstrate în arhiva capitlului. În consecință, arhiva locului de adeverire în a doua jumătate a perioadei Principatului, în secolul al XVII-lea, a îndeplinit atât funcția de arhivă camerală, cât și fiscală. Arhiva separată, numită și secretă a Principelui, a ajuns să fie păstrată printre materialele conservate la locul de adeverire⁶⁵.

Funcționarea ca arhive regnicolare ale arhivelor locurilor de adeverire dovedește stadiul dezvoltat al arhivisticii în Principatul Transilvaniei, prestigiu crescut și prin aplicarea legii de păstrare a cărților regești, decretată de către Gheorghe Rákóczi I, reînnoită printr-un alt decret de către principele Mihai Apafi I. Mai devreme, aceste cărți regale au fost păstrate la Curtea princiară, însă între anii 1581 și 1650 s-au întocmit în total 25 de volume, care la data de 1664 se găsesc deja în arhiva capitlului⁶⁶.

În această perioadă (1556-1575) s-au ocupat într-o anumită măsură și de păstrarea arhivelor. Păstrarea arhivei Conventului de Cluj-Mănăstur a fost încredințată judeului sau notarului orașului Cluj, la căutarea documentului fiind prezent și un jurat al orașului. Mai târziu, s-a generalizat demnitatea de *conservator*, funcție care a fost independentă de requisitorii⁶⁷.

Acești arhiviști, requisitorii sau “căutătorii de scrisori”, după denumirea instituției la care serveau, s-au numit și “capitluri”, ei luându-și denumirea după ocupația lor principală, cea de a căuta documentele din arhiva locului de adeverire, sarcină pe care o efectuau în general după o poruncă a principelui (*mandatum requisitorium*). Numărul requisitorilor imediat după secularizare a fost de patru, apoi în 1575 de trei împreună cu conservatorul. La numirea în funcția de requisitor s-a luat în considerare și apartenența confesională⁶⁸. Salarizarea requisitorilor a fost sarcina principelui, care între anii 1576 și 1630 a constat din 50 de forinți, plătiți din taxa provenită din îndeplinirea sarcinilor, din câte o dijmă, din produse naturale stabilite anual, dintr-o anumită cantitate de grâu, vin și animale vii⁶⁹.

⁶⁵ Zs. Jakó. *Az erdélyi fejedelmek levéltáráról*. în *Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére* (red. Csurka Enikő), Budapest 1998, p. 109-110.

⁶⁶ Magyar Országos Levéltár [în continuare, MOL], Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára. Lymbus, F 12 XIV./3. A káptalani levéltárak illető iratok. Nagyszeben, 1664. február 18. A se vedea A. Sunkó, *op. cit.*, p. 91-93.

⁶⁷ L. Papp, *op. cit.*, p. 58.

⁶⁸ *Ibidem*, p. 60-61; A. Sunkó, *Levélkeresők* cit., p. 280.

⁶⁹ *Ibidem*.

Activitatea requisitorilor se desfășura în două direcții importante: o activitate internă a locului de adevărire, care presupunea căutarea și punerea la loc a documentelor, întocmirea copiilor autentice și a registrelor, sigilare, jurăminte, mărturii, înregistrarea opunerilor și a plângerilor, întocmirea și păstrarea protocoalelor și a registrelor, păstrarea cărților regale întocmite de Cancelaria princiară. De asemenea, o activitate externă a locului de adevărire: statuări în proprietăți, evaluări, citații.

Persoanele cu funcția de requisitori îndeplineau cerințe profesionale înalte, erau familiarizați în izvoarele istorice; așa se explică faptul că personajele eminente ale istoriografiei transilvănene, ca Gáspár Bojthy Veres, János Szalárdi sau István Szamosközy, într-o anumită etapă a vieții lor au activat ca arhiviști la unul dintre cele două locuri de adevărire, beneficiind chiar și de recunoașterea principelui în ambele calități. Majoritatea lor ajungea aici din marea cancelarie, după 5-6 ani de activitate ca scribi⁷⁰.

Attila Sunkó, de la Arhivele Naționale din Ungaria, într-un studiu apărut în 2004, publică arhondologia requisitorilor locurilor de adevărire din Alba Iulia și Cluj-Mănăstur. Conform acesteia, numai între anii 1575 și 1705 au funcționat în total 22 de requisitori la Capitlul de Alba Iulia și 21 la Conventul din Cluj-Mănăstur. Cea mai lungă activitate de serviciu ca requisitor a avut-o Boldizsár Rákosi Nagy, care a rămas la Cluj-Mănăstur în acest oficiu 47 de ani (1659-1705) și care a fost totodată și medic. Nu este un caz izolat, căci anumiți requisitori, alături de funcția îndeplinită la locul de adevărire, au avut și alte preocupări semnificative. De exemplu, István Bárdi (1647-1666) a fost bibliotecarul principelui, Gáspár Bojthy Veres (1623-1636) a fost istoriograful Curții, trei dintre requisitori au fost și demnitari eclesiastici: István Dési, Gáspár Dióssy și Benedek Ilosvai. Ferenc Taracközy (1652-1667) a fost rectorul școlii din Debrecen, precum și profesor al Colegiului din Alba Iulia⁷¹.

După secularizare, sigiliul vechi al Capitlului de Alba Iulia nu mai figurează; se presupune că s-a pierdut. Capitlul a emis documente în numele principelui și sub sigiliul lui până la activarea requisitorilor și confecționarea noilor sigilii, care au fost ordonate de Dieta din 1575 pentru ambele locuri de adevărire⁷². Se presupune că și acest sigiliu din 1575 s-a pierdut, în timpul tulburărilor provocate de generalul Basta, deoarece în 1609 și 1629 requisitorii fac comandă pentru alte sigilii noi pentru Capitlul de Alba Iulia⁷³.

După secularizare, locurile de adevărire din Transilvania și din Partium au devenit instituții de stat. Principele trebuia să aibă grijă de salarizarea și numirea requisitorilor. Locurile de adevărire din Transilvania au intrat într-o strânsă legătură cu statul, astfel autenticitatea lor a crescut. Aici au fost depuse diverse categorii de documente de stat care nu s-au păstrat niciodată de către celelalte capitluri din Ungaria. În arhiva locului de adevărire a trebuit să se depună regulile de vamă,

⁷⁰ Idem, *A Gyulafehérvári Káptalan cit.*, p. 76; Idem, *Levéltárosok cit.*, p. 286.

⁷¹ *Ibidem*, p. 277-327.

⁷² *Monumenta Comititalia Regni Transylvaniae. Erdélyi országgyűlési emlékek. Történeti bevezetésekkel* (ed. Sándor Szilágyi), II, Budapest 1876, p. 562.

⁷³ János Jerney, *A magyarországi káptalanok és konventek mint hiteles és hiteles helyek története*, în *Magyar Történelmi Tár*, II, Pest 1855, desenele 32-33; L. Papp, *op. cit.*, p. 111.

pentru ca neguțătorii să se poată conforma și tricesimatorii să nu abuzeze, conșcripțiile de taxe (registrele de dijmă), precum și hotărârile dietale și cărțile regești. Arhivele locurilor de adevărire din Transilvania păstrau și alte documente de stat, cum ar fi împărțirile noi de comitate sau instrucțiunile date solilor trimiși la Poartă⁷⁴.

Arhiva Capitlului de Alba Iulia, datorită sediului în Palatul princiar, nu a ajuns într-o stare atât de neglijată precum cea a locului de adevărire din Cluj-Mănăstur. Din 1575, requisitorii au avut și un regulament; în punctul II al acestuia putându-se citi următoarele despre starea arhivei: "Dacă s-ar apuca acum să se transcrie toate scrisorile folositoare într-un Protocol, două sute de oameni erudiți ar avea ce lucra: o astfel de degradare și distrugere a afectat scrisorilor din sacristie din cauza nepăsării". În acest regulament, requisitorii sunt instruiți să protejeze diplomele de ochii străinilor, să nu le scoată din *conservatorium* și să nu le păstreze la domiciliul lor. În locul vechiului sigiliu, se recomandă confecționarea altuia nou⁷⁵. Într-o altă instrucție se descrie și sigiliul: "Sigiliul să aibă forma veche: dar anul să fie trecut pe el, ca să poarte ceva deosebire față de cel vechi. Efigia, blazonul sigiliului să-l reprezinte pe Arhanghelul Mihail [...]"⁷⁶.

La începutul secolului al XVII-lea, stările transilvănene au dorit să rezolve problema păstrării documentelor de interes statal prin lărgirea atribuțiilor arhivei. Astfel, *archivum regnicolare* al capitlului a devenit pentru o vreme instituția de stat de păstrare a documentelor din Transilvania⁷⁷.

Contrar regulamentului, marea majoritate a activității requisitorilor a fost efectuată la domiciliul lor, chiar și documentele fiind păstrate tot la ei acasă. Documentele necesare continuării activității s-au putut astfel recupera prin proces verbal doar după moartea arhivistului, prin intermediul unei comisii compuse din colegii acestuia⁷⁸. La moartea requisitorului Ferenc Taraczközy, în anul 1667, colegii au preluat cărțile aflate la domiciliul său, dar aveau informații și despre documentele și cărțile capitlului păstrate la Deva, într-o ladă lungă verde, pe care intenționau să o transporte la Alba Iulia. A constituit o problemă și așezarea cărților, deoarece din cauza stării neglijente a conservatoriumului, nu aveau unde să le depună, de aceea au apelat la principe ca să le dea fonduri pentru repararea ferestrelor și a ușii arhivei, precum și ca să se confecționeze mijloace sigure de păstrare pentru documente (teci, lăzi)⁷⁹. În anul 1678, principele poruncește requisitorilor Capitlului de Alba Iulia ca,

⁷⁴ *Ibidem*. p. 62; A. Sunkó. *A Gyulafehérvári Káptalan* cit., p. 76.

⁷⁵ *A Conventről és a Capitanról való instructio*. A se vedea A. Sunkó, *op. cit.*, p. 79-83.

⁷⁶ *A Gyulafehérvári Káptalan és a Kolozsmonostori Konvent requisitorainak 1650. június 1. körűl írt és annotált 1575. évi utasításának tőredéke*. A se vedea A. Sunkó, *op. cit.*, p. 84-87.

⁷⁷ Zs. Jakó. *Az erdélyi fejedelmek* cit., p. 109.

⁷⁸ A. Sunkó, *op. cit.*, p. 77.

⁷⁹ MOL. Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. *A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára*. Lymbus, F 12 XIV./3. *A káptalani levéltárak illető iratok*. Gyulafehérvár, 1667. február 14. A se vedea A. Sunkó, *op. cit.*, p. 94-96.

datorită stării deplorabile a casei ce servea păstrării arhivei, să se deplaseze la fața locului și să raporteze situația după expertiză⁸⁰.

În privința păstrării documentelor capitlului, o greutate a însemnat și faptul că requisitorii, păstrând documentele la domiciliu, au abuzat de ele. Neglijența lor s-a datorat și faptului că ei au lucrat pentru un salariu fix, acordat neregulamentar, indiferent de măsurile legale. Activitatea lor nu a fost mereu una conștiincioasă. Cel mai mare abuz s-a petrecut la procedeele locului de adeverire și în privința taxei documentelor emise. Conform legii, atât căutarea documentului, cât și prețul lui a trebuit să fie plătit, deși în conformitate cu *Approbatæ Constitutiones* acest serviciu costa un forint. Dacă requisitorii au fost delegați de exemplu pentru mărturie sau pentru execuție, ei au primit 12 denari pe zi și mâncare⁸¹. Execuțiile au decurs lent, indiferent dacă ele au fost efectuate de către locul de adeverire sau de către alte persoane. Între data emiterii unui *mandatum requisitorium* și documentul despre *statutio* treceau în medie 3-4 luni⁸².

Existența documentelor princiare *missilis* prăfuite și a celor economice în arhiva Capitlului de Alba Iulia a fost descoperită de către canonicul custode Antal Beke (1838-1913), conservatorul arhivei de odinioară. În acest mod, Biblioteca Batthyaneum din Alba Iulia păstrează arhiva domestică a capitlului principal, *archivum domesticum*, precum și *archivum regnicolare* al Capitlului de Transilvania. De asemenea, în Arhiva Națională Maghiară se păstrează o cantitate mare de fragmente ale fostei arhive princiare din Alba Iulia⁸³.

În privința personalului locului de adeverire, după cum s-a văzut, în perioada de după secularizare a apărut instituția requisitorului. Cele două locuri de adeverire din Transilvania, Capitlul de Alba Iulia și Conventul de Cluj-Mănăstur, au conservat această stare până la restaurația catolică. Pe teritoriile din Regatul maghiar această fază a fost doar intermediară în cazul locurilor de adeverire ale conventurilor cu populație scăzută, deoarece în locul călugărilor au fost aduși preoți seculari. Instituția requisitorului a funcționat doar la Conventurile din Jasov și Leles⁸⁴.

Arhivele locurilor de adeverire distruse au ajuns sub administrarea altor locuri de adeverire încă în funcțiune. Astfel, locul de adeverire păstrător al documentelor unui loc de adeverire care a pierit avea dreptul să elaboreze sub numele său documente autentice din materialul celui dispărut.

În secolul al XVIII-lea, funcționarea requisitorilor s-a redus la căutarea scrisorilor, la elaborarea copiilor și la păstrarea documentelor, așadar atribuțiile lor s-au referit strict la activitatea de arhivist⁸⁵.

Legat de această perioadă, merită știut și faptul că papii Bisericii romano-catolice, în cadrul sinoadelor provinciale, s-au ocupat adesea de problema arhivei.

⁸⁰ MOL. *Erdélyi Országos Kormányhatósági Levéltárak. A Gyulafehérvári Káptalan Országos Levéltára*. Lymbus, F 12 XIV./3. Ebesfalva (?). 1678. január 7. A se vedea A. Sunkó, *op. cit.*, p. 97-98.

⁸¹ *Approbatæ Constitutiones*. IV. XX:1. A. Sunkó, *Levélkeresők* cit., p. 283-284.

⁸² L. Papp, *op. cit.*, p. 117.

⁸³ Zs. Jakó, *op. cit.*, p. 116.

⁸⁴ L. Papp, *op. cit.*, p. 26-27.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 117.

Atenția Sfântului Carol Borromeo s-a extins în decretele sale papale emise în spiritul Sinodului tridentin și asupra problemei arhivelor diecezane, capitulare, parohiale și ale altor instituții ecleziastice. În 1565, a ordonat înființarea arhivelor diecezane și a urgentat și păstrarea documentelor în siguranță. Tot el a reglementat și situația arhivelor capitulare, în 1573. A ordonat ca ele să fie închise cu două chei, cheile să se afle în administrarea a doi canonici, a indicat categoriile de documente care trebuie păstrate în arhivele capitulare, a reglementat modul de emitere a copiilor arhivistice⁸⁶. La sinodul de la Roma din 1725, papa Benedict al XIII-lea a decretat din nou înființarea arhivelor episcopale, capitulare și parohiale, iar în cazul în care acestea nu ar avea arhive, a insistat pentru predarea documentelor arhivei episcopale existente. Până la intrarea în vigoare a *Codex Iuris Canonici*, situația arhivelor aflate pe teritoriile diecezelor s-a conformat constituției papei Benedict al XIII-lea, numită *Maxima vigilantia*⁸⁷.

(to be continued)

The Organization and Function of the Alba Iulian Chapter's Archives (abstract)

This article makes an attempt to analyse the archives in Alba Iulia. Actually, it represents an institutional history divided into three periods. This historical survey takes also the archival science, archivology in particular, into consideration, as auxiliary science of history. The history of the Chapter's archive of Alba Iulia is closely related to the history of the diocese. The first stage was subsequent to the establishment of the site confirmation and incorporates nearly three centuries. The second period includes the period between the religious reform and the restoration of the bishopric, presenting the rich history of an interval of 160 years. Later, the third and last period refers to the development of the archive during other 160 years. Another segment of this paper presents the current status and structure of the Chapter's archive of Alba Iulia in the present day storage places of its fonds: the Archdiocesan Archives, the Batthyaneum Library in Alba Iulia and the Hungarian National Archives in Budapest.

⁸⁶ Béla Bottló, *A római katolikus egyház levéltári szabályai: első közlemény*, "Levéltári Közlemények", 1940-1941. p. 109-111.

⁸⁷ *Ibidem*. p. 114-115.